

Crna Gora
Vlada Crne Gore

MINISTARSTVO PROSVJETE

ZAVOD ZA ŠKOLSTVO

Katalozi znanja – predmetni programi

GEOGRAFIJA

I ili II razred srednje stručne škole

Podgorica, 2014.

Katalozi znanja - predmetni programi

GEOGRAFIJA

I ili II razred srednje stručne škole

Nacionalni savjet za obrazovanje na 27. sjednici, održanoj 17. marta 2014. godine, utvrdio je izmjene predmetnoga programa GEOGRAFIJA za I i II razred srednje stručne škole i GEOGRAFIJA za I ili II razred srednje stručne škole.

S A D R Ž A J

katalog znanja – predmetni program.....	3
1. NAZIV NASTAVNOGA PREDMETA: GEOGRAFIJA.....	4
2. ODREĐENJE PREDMETNOGA PROGRAMA	4
a) Položaj, priroda i namjena predmetnoga programa.....	4
b) Broj časova po godinama obrazovanja i oblicima nastave.....	5
3. OPŠTI CILJEVI PREDMETNOGA PROGRAMA	5
4. SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOGA PROGRAMA	7
5. DIDAKTIČKE PREPORUKE	18
6. KORELACIJE MEĐU PREDMETIMA.....	18
7. STANDARDI ZNANJA (ISPITNI KATALOG)	18
8. NAČINI PROVJERAVANJA ZNANJA I OCJENJIVANJA	22
9. RESURSI ZA REALIZACIJU NASTAVE.....	22
9.1 Materijalni uslovi, standardi i normativi	22
9.2 Okvirni spisak literature i drugih izvora	23

katalog znanja – predmetni program

GEOGRAFIJA

I ili II razred srednje stručne škole

1. NAZIV NASTAVNOGA PREDMETA: GEOGRAFIJA

NAZIV PREDMETNOGA PROGRAMA: GEOGRAFIJA

2. ODREĐENJE PREDMETNOGA PROGRAMA

a) Položaj, priroda i namjena predmetnoga programa

Geografija predstavlja sintezu i sponu između prirodnih i društvenih nauka jer je njen predmet proučavanja odnos čovjeka i prirode, tj. istraživanje odnosa prirodno-geografskih i društveno-geografskih elemenata u prostoru.

Geografsko znanje potrebno je mladome čovjeku da bi razumio događaje u savremenome svijetu.

Tehnološki razvoj, informatička revolucija, proces globalizacije utiču na život ljudi u različitim djelovima svijeta. Iako s jedne strane ljudi postaju sve sličniji (odijevanje, način ishrane i sl.), istovremeno, zahvaljujući sve većoj dostupnosti informacija, bivamo sve svjesniji razlika među nama, među civilizacijama i kulturama. Te su razlike pravo bogatstvo ali mogu biti i izvor sukoba. Ako nam je cilj izbjegavanje sukoba i očuvanje kulturne raznolikosti, neophodno nam je znanje o svijetu u kome živimo. Upravo u tome je značaj geografije, jer ona nije puko poznavanje položaja neke države na karti, već podrazumijeva odnos čovjeka i prostora, poznavanje okoline, društva, istorije, kulture i religije.

Danas je čovjek ključni činilac transformacije svijeta, ali je još uvijek samo jedan element složenoga sistema koji nazivamo Zemlja. Savremena geografija je nauka koja prostor istražuje upravo kao sistem: upoznaje elemente (npr. reljef, klimu, stanovništvo, grad), ali je naglasak na razumijevanju interakcija (odnosa) među tim elementima i procesima koji iz njih slijede. Geografski informacijski sistemi danas se primjenjuju u gotovo svim područjima ljudske djelatnosti.

Geografija počinje pitanjima *Đe...*, *Kad...*, *Kako...*? Ali možda je važnije pitanje koje slijedi: *Zašto?* To su pitanja koja učenike/učenice podstiču na razmišljanje. To je početak učenja i izvor znanja. Ali geografija se ne zaustavlja na tim pitanjima: *đe* je nešto i *zašto* je to tamo, nego pokušava određene pojave uporediti sa sličnim pojavama u drugome prostoru. Zatim pokušava utvrditi posljedice i predviđeti što će se desiti u budućnosti s određenom pojavom ili prostorom.

Ta pitanja podstiču radoznalost učenika/učenica i zanimanje za svijet u kome živimo, ali razvijaju i intelektualne sposobnosti, posebno uočavanja uzročno-posljedičnih veza.

Učenici/učenice će kroz nastavu geografije razumjeti povezanost koja postoji na Zemlji, složenost prirodnih i društvenih sistema, te njihovu neodvojivost.

Geografija je obavezan predmet i može se izučavati u prvome ili drugome razredu srednje stručne škole. Učenici/učenice će izučavati sadržaj vezan za temu Zemlja i ljudi, regionalnu geografiju svijeta, nacionalnu geografiju i sadržaje o životnoj sredini i njenoj zaštiti. Sadržaji o Zemlji i ljudima predstavljaju osnove geografskoga znanja o stanovništvu i naseljima, ljudskim djelatnostima i međunarodnim organizacijama. Kroz nastavu nacionalne geografije učenici/učenice razvijaju pozitivna osjećanja prema domovini, osjećaj pripadnosti narodu i državi, te odgovornost prema prirodi i društvenim dobrima i aktivnostima.

Napomena: Međupredmetne oblasti / teme obavezne su u svim nastavnim predmetima i nastavnici/nastavnice su obavezni da ih ostvaruju. Međupredmetne oblasti / teme su sadržaji koji omogućavaju da se u opšteobrazovni kurikulum uključe određeni ciljevi i sadržaji obrazovanja koji nijesu dio formalnih disciplina ili pojedinih predmeta ili koji su po strukturi interdisciplinarni. Ti sadržaji

doprinosu integrativnome pristupu opšteg obrazovanja i u većoj mjeri povezuju sadržaje pojedinih predmeta.

b) Broj časova po godinama obrazovanja i oblicima nastave

Geografija se u srednim stručnim školama izučava u I ili II razredu s godišnjim fondom od 70 časova, a nedjeljnim 2 časa.

Program je planiran za 28 sedmica, dok je 7 sedmica namijenjeno planiranju programa od strane škole, odnosno lokalne zajednice, koji može poslužiti za produbljivanje sadržaja iz obaveznoga dijela programa ili uvođenja nekih novih sadržaja po potrebi lokalne zajednice, učenika/učenica, stručnoga profila i škole (2 časa sedmično x 28 sedmica = 56 časova + 14 časova za dio programa koji je namijenjen planiranju škole i lokalne zajednice).

REDNI BROJ	TEMA	ORIJENTACIONI BROJ ČASOVA
1	1. ZEMLJA I LJUDI 1.1 Stanovništvo i naselja 1.2 Privreda 1.3 Međunarodne organizacije	8
2	2. SPECIFIČNE REGIJE SVIJETA 2.1 Visokoplaninske regije svijeta 2.2 Nizijske regije svijeta 2.3 Klimatske regije svijeta 2.4 Visokorazvijene regije svijeta 2.5 Afirmisane turističke regije svijeta	20
3	3. CRNA GORA 3.1 Položaj, veličina, granice, državno uređenje 3.2 Prirodne odlike 3.3 Društveno-ekonomske odlike 3.4 Regionalni pregled	39
4	4. ZAŠTITA PRIRODE	3
UKUPNO		70

3. OPŠTI CILJEVI PREDMETNOGA PROGRAMA

Cilj učenja geografije je da učenici/učenice:

- shvate ulogu i značaj geografije u sistemu nauka i odnos geografije i srodnih nauka
- usvoje nova i prošire stečena znanja o prirodno-geografskim i društveno-geografskim procesima i pojavama na lokalnoj, regionalnoj i planetarnoj ravni i njihovu međusobnom uticaju
- upoznaju aktuelne i kompleksne događaje savremenoga svijeta
- razumiju najvažnije geografske pojave i procese kroz njihove karakteristične primjere i uzročno-posljedične veze
- znaju ključne probleme koji sve više zaokupljaju savremeno čovječanstvo (ugroženost životne sredine, sirovina i energije u svijetu, sve veća nestašica vode)

- razumiju strukture i procese različitih regiona u okviru globalnoga sistema
- upoznaju geografske osobnosti svoje domovine i razvijaju pozitivna osećanja i odgovoran odnos prema njenim prirodnim i kulturnim vrijednostima
- razvijaju sposobnost za samostalno obrazovanje uz pomoć različitih izvora znanja
- osposobe se da koriste geografsku kartu i atlas na papiru, internetu ili CD-ROM-u, naviknu se upotrebljavati ih u svakodnevnome životu
- vaspitavaju se i duhu tolerancije i poštovanja drugih ljudi bez obzira na civilizacijske i kulturne različitosti
- razvijaju odgovoran odnos prema sebi, drugim ljudima i okruženju (shvate da sve što činimo ima uticaja na druge ljude i našu zajedničku planetu Zemlju)
- osposobe se za samostalno učenje i pronalaženje informacija
- osposobe se da samostalno koriste metode i tehnike u istraživanju određenoga problema
- razvijaju logičko mišljenje i sposobnost uočavanja uzročno-posljedičnih veza
- razvijaju stavove o preventivi, zaštiti i unapređivanju životne sredine
- razvijaju zanimanje za praćenje geografskih pojava u lokalnoj sredini i permanentnim geografskim obrazovanjem.

PROGRAMSKI SADRŽAJ GEOGRAFIJE ZA SREDNJE STRUČNE ŠKOLE – I ili II razred

Sadržaji su podijeljeni na obavezne sadržaje i izborni program.

Obavezni sadržaji su:

1. ZEMLJA I LJUDI

- 1.1 Stanovništvo i naselja
- 1.2 Privreda
- 1.3 Međunarodne organizacije

2. SPECIFIČNE REGIJE SVIJETA

- 2.1 Visokoplaninske regije svijeta
- 2.2 Nizijske regije svijeta
- 2.3 Klimatske regije svijeta
- 2.4 Visokorazvijene regije svijeta
- 2.5 Afirmisane turističke regije svijeta

3. CRNA GORA

- 3.1 Položaj, veličina, granice, državno uređenje
- 3.2 Prirodne odlike
- 3.3 Društveno-ekonomske odlike

3.4 Regionalni pregled

4. ZAŠTITA PRIRODE

Programski sadržaji izbornih oblasti iz geografije biće definisani nakon iskazanih potreba i želja škola i učenika/učenica.

4. SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOGA PROGRAMA

I ili II razred – OBAVEZNI SADRŽAJI

1. ZEMLJA I LJUDI

1.1 Stanovništvo i naselja

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi / sadržaji	Korelacije
Učenik/učenica treba da: - umije da analizira kretanje broja stanovnika na Zemlji, gustinu naseljenosti i uzroke rijetke i velike gustine naseljenosti - umije da objašnjava prirodni pad i porast stanovništva, razumije posljedice visokoga prirodnog priraštaja - analizira strukturu stanovništva (rasna, vjerska, jezička...) - zna savremene probleme stanovništva - zna uzroke i vrste migracija, postanak, razvoj i podjelu naselja i uticaj kolonizacije na razvoj naselja - umije da procijeni značaj praćenja podataka o stanovništvu na Zemlji - zna o industrijalizaciji, uređenju i upravljanju prostora - zna uticaj turizma na razvoj turističkih zona i naselja - analizira savremene probleme razvoja naselja svijeta i upoređuje tradicionalan način života sa	Učenici/učenje: - grupno predstavljaju i objašnjavaju analizom statističkih podataka, grafikona, dijagrama kretanje broja stanovnika na Zemlji, izvode odgovarajuće zaključke - diskutuju na temu: <i>Demografska eksplozija i posljedice</i> - lociraju na karti prostore guste i rijetke naseljenosti, navode razloge, daju mišljenje o posljedicama - na primjerima izračunavaju gustinu naseljenosti i prirodni priraštaj - rade referate na temu različitih struktura stanovništva, savremenih problema stanovništva - demonstriraju u PowerPoint prezentaciji - diskutuju na temu: <i>Migracije nekad i sad</i> - predlažu načine rješavanja aktuelnih problema u svijetu - izrađuju grafikone na zadatu temu i obrazlažu ih - na konkretnome primjeru daju mišljenje o važnosti odgovarajućih podataka za stanovništvo	Demografska eksplozija; gustina naseljenosti; prirodni priraštaj; različitost stanovništva; migracije, iseljavanje, useljavanje; naselja.	Ekologija: ekološki problemi u životnoj sredini, pojam demografske eksplozije. Sociologija: tipovi naselja, razvoj i promjene društva.

Životom u velikim metropolama.	- koristeći odgovarajući materijal, opisuju i upoređuju tradicionalni način života sa životom u velikim metropolama, otkrivaju prednosti i nedostatke - rade seminarski rad na temu svjetskih metropola.		
--------------------------------	---	--	--

Didaktičke preporuke

U obradi date teme neizbježna je upotreba odgovarajućih statističkih podataka. Nastavnicima/nastavnicama se preporučuje da od učenika/učenica ne zahtijevaju pamćenje brojčanih podataka, već da ih upućuju kako da ih koriste, primjenjuju, prepoznaju u stvarnome životu.

U pripremi ovoga časa učenici/učenice mogu prikupiti odgovarajuće podatke s interneta i na osnovu njih i sopstvenih iskustava mogu raspravljati na datu temu.

Nastavnik/nastavnica treba da podstiče učenike/učenice na istraživanje naseljenosti svoga kraja (porijeklo stanovništva, kretanje broja stanovnika, natalitet, mortalitet, prirodni priraštaj, gustina naseljenosti, starije i novije migracije nacionalni sastav, profesionalni razvoj, obrazovni i kulturni nivo, značajne ličnosti).

1. ZEMLJA I LJUDI

1.2 Privreda

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi / sadržaji	Korelacije
Učenik/učenica treba da: - zna pojam privrede i njen razvoj - zna privredne djelatnosti - umije da objasni neravnomjernost razvoja u svijetu - umije da analizira savremene ekonomsko-geografske probleme svijeta - razumije pojam globalizacije - umije da objasni pojam održivi razvoj.	Učenici/učenice: - koriste prethodna znanja i iskustva, analiziraju privredne djelatnosti, procjenjuju njihov značaj - u grupama predstavljaju primjere za neravnomjernost razvoja, diskutuju o uzrocima i posljedicama, savremenim ekonomskim problemima - rade seminarske radove na teme: <i>Globalizacija svjetske privrede i njene posljedice, Svjetski tokovi robe i kapitala, održivi razvoj</i> - diskutuju kako globalizacija sve više povezuje ljude.	Privredne djelatnosti; BDP (bruto društveni proizvod); globalizacija svjetske privrede, održivi razvoj.	Sociologija: osnovni činioci društvenoga života.

Didaktičke preporuke

Prije obrade ove nastavne teme nastavnik/nastavnica treba da insistira na obnavljanju znanja učenika/učenica o privredi, njenoj

podjeli i značaju. Nastavnik/nastavnica treba da ukaže na proces globalizacije svjetske privrede i njene posljedice, neravnomjernost u razvoju nove naučno-tehnološke revolucije i orijentaciju na održivi razvoj.

Učenicima/učenicama treba dati mogućnost da slobodno pitaju, razgovaraju, iznose sopstvena mišljenja o neravnomjernome razvoju u svijetu, savremenim ekonomskim problemima svijeta, prevazilaženju postojećih razlika.

1. ZEMLJA I LJUDI

1.3 Međunarodne organizacije

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi / sadržaji	Korelacije
Učenik/učenica treba da: - umije da procijeni značaj najvažnijih organizacija u svijetu - umije da vrednuje integracijske procese - zna oblike saradnje Crne Gore s međunarodnim organizacijama.	Učenici/učenice: - u grupama istražuju, predstavljaju i obrazlažu najvažnije organizacija u svijetu, navode primjere integracija - sakupljaju materijal iz različitih izvora rade prezentacije, ukazuju na probleme savremenoga svijeta - na konkretnim primjerima navode oblike saradnje Crne Gore s međunarodnim organizacijama.	Međunarodne organizacije: UN, EU, G -7, UNICEF, UNESCO, FAO, NATO, OPEC, UNDP, UNDRO, STO.	

Didaktičke preporuke

Učenicima/učenicama treba ukazati na važnost pojedinih međunarodnih udruživanja, na problem ostvarivanja integracijskih privrednih procesa u svijetu, multinacionalne i transnacionalne kompanije, značaj globalizacije hrane.

Nastavnik/nastavnica treba da omogući učenicima/učenicama slobodu mišljenja, prosuđivanja, vrednovanja, postavljanja pitanja.

Učenici/učenice rade seminarske radove na datu temu.

2. SPECIFIČNE REGIJE SVIJETA

2.1 Visokoplaninske regije svijeta

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi / sadržaji	Korelacije
--------------------	------------	--------------------	------------

Učenik/učenica treba da: - umije da analizira visokoplaninske regije Evrope - upoznaje se s visokoplaninskim regijama Azije - umije da analizira visokoplaninske regije Afrike - umije da objasni visokoplaninske regije Amerike.	Učenici/učenice: - izrađuju grupni rad na temu: visokoplaninske regije Evrope i Azije - rade odjeljenjske prezentacije o visokoplaninskim regijama Amerike i Afrike - koristeći prethodna znanja, analiziraju visokoplaninske regije svijeta i pronalaze sličnosti i razlike.	Visokoplaninske regije: kontinenti – prirodne karakteristike, društveno-ekonomske karakteristike; značajne države.	Geografija: osnovna škola.
--	---	--	-----------------------------------

2.2 Nizijske regije svijeta

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi / sadržaji	Korelacije
Učenik/učenica treba da: - umije da objasni nizijske regije Evrope - umije da analizira nizijske regije Azije - umije da objasni nizijske regije Amerike.	Učenici/učenice: - radi seminarski rad na temu po izboru o nizijskim regijama Evrope - istražuju i predstavljaju primjere nizijskih regija Azije - diskutuju o nizijskim regijama Amerike - koristeći prethodna znanja, na konkretnim primjerima procjenjuju značaj nizijskih regija Evrope, Azije i Amerike.	Nizijske regije: kontinenti – prirodne karakteristike, društveno-ekonomske karakteristike; značajne države.	

2.3 Klimatske regije svijeta

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi / sadržaji	Korelacije
Učenik/učenica treba da: - umije da analizira mediteransku klimatsku regiju, - umije da objasni monsunsku regiju Azije, - umije da objasni ekvatorsko-tropske i analizira pustinjske regije Afrike, - umije da objasni ekvatorsko-	Učenici/učenice: - razgovaraju o prirodnim i društvenim karakteristikama Mediteranske regije o uslovima života i mogućnostima iskorišćavanja resursa - koristeći različite izvore diskutuju o specifičnostima monsunske regije Azije	Klimatske regije: kontinenti – prirodne karakteristike, društveno-ekonomske karakteristike; značajne države.	Geografija: osnovna škola.

tropske regije Amerike, - zna polarne regije Arktika i Antarktika, - razlikuje regiju Sibira	- u grupama istražuju, predstavljaju obrazlažu i upoređuju ekvatorijalno-tropske regije Afrike i Amerike - posmatraju i komentarišu različite izvore i donose zaključke o uslovima za život u pustinjским regijama Afrike - pronalaze sličnosti i razlike između polarnih regija Arktika i Antarktika - razgovaraju o regiji Sibira i obrazlažu njene specifičnosti - prikupljaju materijal na temu klimatske regije svijeta, prezentuju pripremljeni materijal i diskutuju.		
--	--	--	--

2.4 Visokorazvijene regije svijeta

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi / sadržaj	Korelacije
Učenik/učenica treba da: - umije da analizira visokorazvijene regije Evrope, - umije da objasni visokorazvijene regije Amerike - zna visokorazvijene regije Afrike, Azije i Australije.	Učenici/učenice: - grupnim radom predstavljaju visokorazvijene regije Evrope - rade odjeljenjske prezentacije o visokorazvijenim regijama Amerike - istražuju i predstavljaju primjere visokorazvijenih regija na ostalim kontinentima i obrazlažu regionalne razlike - koristeći različite izvore i prethodna znanja, diskutuju o uslovima života, različitom regionalnom razvoju u svijetu i daju mišljenje o mogućnostima iskorišćavanja resursa i smanjenja regionalnih razlika.	Visokorazvijene regije svijeta: kontinenti – prirodne karakteristike, društveno-ekonomske karakteristike; značajne države.	Geografija: osnovna škola.

2.5 Afirmisane turističke regije svijeta

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi / sadržaj	Korelacije
--------------------	------------	-------------------	------------

Učenik/učenica treba da: - upoznaje turističku regiju evropskoga Mediterana - upoznaje turističke regije Afrike - zna turističke regije Amerike.	Učenici/učenice: - koristeći različite izvore, navode turističke vrijednosti regije evropskoga Mediterana i razmatraju mogućnosti daljega razvoja - istražuju i predstavljaju primjere valorizacije turističkih vrijednosti u Africi i Americi - povezujući prethodna znanja, analiziraju afirmisane turističke regije i pronalaze sličnosti i razlike.	Afirmisane turističke regije: kontinenti – prirodne karakteristike, društveno-ekonomske karakteristike; značajne države.	Geografija: osnovna škola.
--	---	--	--------------------------------------

Didaktičke preporuke

Nastavnik/nastavnica treba da aktivira učenike/učenice mobilisanjem prethodnih znanja i iskustava, povezivanjem s novostečenim znanjima, upućuje ih na samostalno pronalaženje relevantnih informacija, korišćenje različitih izvora.

Nastavnik/nastavnica treba da ukaže na osnovne prirodno-geografske i društveno-geografske karakteristike specifičnih regija svijeta.

Učenici/učenice prikupljaju materijal (s interneta, iz literature i dr.) o karakterističnim regijama, rade referate, panoe, PowerPoint prezentacije, diskutuju na date teme.

3. CRNA GORA

3.1 Položaj, veličina, granice, državno uređenje i znamenje

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi / sadržaji	Korelacije
Učenik/učenica treba da: - zna položaj, veličinu i granice Crne Gore - razumije državno uređenje Crne Gore i njena znamenja - analizira formiranje teritorije kroz prošlost.	Učenici/učenice: - koristeći geografske karte, određuju pojedine osobine geografskoga položaja, istražuju državne granice i daju mišljenje - upoređuju veličinu teritorije u odnosu na susjede, druge evropske zemlje i u grupama diskutuju o odnosima s drugim državama i daju mišljenje o značaju međunarodne saradnje - čitaju tekst iz Ustava o državnome uređenju i komentarišu ga - na osnovu odabrane literature,	Ustav; geografski položaj; istorijski razvoj.	Geografija: osnovna škola. Istorija: formiranje teritorije kroz prošlost; značaj Berlinskoga kongresa; stvaranje zajedničke države Kraljevine SHS; položaj Crne Gore u Kraljevini Jugoslaviji; karakteristike društveno-ekonomskoga položaja Crne Gore; proces dezintegracije jugoslovenske zajednice i nastanak novih država.

	prethodnoga znanja i istorijsko-geografskoga atlasa rade seminarski rad na temu: <i>Formiranja crnogorske teritorije kroz prošlost</i> - na osnovu vlastitih zapažanja diskutuju o odnosima s drugim državama i daju mišljenje o značaju međunarodne saradnje.		
--	---	--	--

Didaktičke preporuke

Nastavnik/nastavnica treba da ukaže na osnovne političko-geografske elemente, veličinu granice, oblik teritorije, geografski, geopolitički položaj, državno uređenje. Sadržaji o formiranju teritorije kroz prošlost mogu se organizovati grupno uz konkretne zadatke. Nastavnik/nastavnica treba da upućuje učenike/učenicice na korišćenje različitih izvora znanja, pomaže učenicima/učenicama u vezi s prikupljanjem materijala, sređivanje podataka, pripremi efektne prezentacije i izvještaja o rezultatima rada.

Nastavnik/nastavnica treba da omogući učenicima/učenicama slobodu mišljenja, prosuđivanja, vrednovanja, postavljanja pitanja.

3. CRNA GORA

3.2 Prirodne odlike

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi / sadržaji	Korelacije
Učenik/učenica treba da: - razumije geološki sastav terena Crne Gore - zna seizmički hazard Crne Gore - umije da razlikuje osnovne tipove i oblike reljefa i reljefne oblasti - umije da objasni Jadransku oblast - umije da objasni osnovne prirodne karakteristike Planinske oblasti - upoređuje prirodne karakteristike Planinske i Jadranske oblasti - umije da objasni Središnju udolinu s Nikšićkim i Cetinjskim poljem - umije da vrednuje faktore koji utiču na klimu i razlikuje klimatske tipove - zna faktore koji utiču na bogatstvo	Učenici/učenicice: - koristeći prethodna znanja, diskutuju o geološkome sastavu - na osnovu različitih izvora daju mišljenje o karakterističnim reljefnim oblicima i analiziraju reljefne oblasti u grupama istražuju, predstavljaju i obrazlažu o uslovima života u Planinskoj oblasti i mogućnostima njihova unapređivanja - pronalaze veze u prirodnim karakteristikama Jadranske oblasti i Središnje udoline - rade reljef Crne Gore u odgovarajućem materijalu - rade seminarski rad na temu: <i>Značaj klimatskih tipova za</i>	Geološki sastav; seizmički hazard; reljefne oblasti; Jadranska oblast; Planinska oblast; Središnja udolina s Nikšićkim i Cetinjskim poljem; klima, klimatski tipovi; vode, Jadransko more, kopnene vode; zemljišta; nacionalni parkovi; ekološka država.	Biologija: ekosistem, životne oblasti, zaštita prirode, ekološki problemi u životnoj sredini. Geografija: osnovna škola.

voda i razumije značaj kopnenih voda i Jadranskoga mora - umije da objasni tipove tla i procjenjuje njihov uticaj na proizvodnju - razumije pojmove <i>ekološka država</i> i <i>zakonom zaštićeni lokalitet</i> i zna nacionalne parkove Crne Gore - zna probleme u vezi sa zaštitom životne sredine, problemima zagađenja, voda, vazduha, zemljišta i mjerama njihove zaštite.	<i>moгуćnost privređivanja</i> - daju primjere o uticaju reljefa, klime i tla na bogatstvo voda - diskutuju o načinu privrednoga iskorišćavanja voda i predlažu rješenja - rade seminarski rad na temu: <i>Uticaj tipova tla na proizvodnju</i> - grupno predstavljaju i objašnjavaju značaj nacionalnih parkova i procjenjuju potrebu za formiranjem novih - analiziraju deklaraciju o proglašenju Crne Gore za ekološku državu - na osnovu filma identifikuju probleme zaštite životne sredine i procjenjuju moguće mjere poboljšanja zaštite.		
--	--	--	--

Didaktičke preporuke

Nastavnik/nastavnica treba da zainteresuje učenike/učenice za terenska istraživanja lokalne sredine, što je veoma značajno za primjenu stečenih znanja i vještina. U tome cilju nastavnik/nastavnica treba da omogući učenicima/učenicama posetu karakterističnome obliku reljefa svoga kraja, planira posetu meteorološkoj stanici, nacionalnome parku, karakterističnim hidrografskim objektima, zavodu za seizmologiju.

Sadržaj nastavne teme treba obogatiti ilustrativnim filmskim materijalom, videozapisima. Nastavnik/nastavnica treba da uputi učenike/učenice na korišćenje različitih izvora saznanja, literature, interneta i sl.

Nastavnik/nastavnica treba da podstiče učenike/učenice na detaljnija, zahtjevnija i trajnija posmatranja, da koriste prethodna znanja i iskustva i povezuju ih s novim sadržajima.

3. CRNA GORA

3.3 Društveno-ekonomske odlike

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi / sadržaji	Korelacije
Učenik/učenica treba da: - umije da objasni kretanje stanovništva Crne Gore po regijama i opštinama - analizira elemente i strukturu stanovništva	Učenici/učenice: - koristeći prethodno znanje, odgovarajuće dijagrame, grafikone, statističke podatke analiziraju elemente i strukturu stanovništva	Elementi i struktura stanovništva; migracije; selo; grad; urbanizacija; kulturno-istorijski spomenici; prirodni resursi; zdrava hrana; robna marka; privredne djelatnosti.	Geografija: gradivo iz osnovne škole.

- razlikuje postanak vrste, funkcije i tipove naselja - zna najvažnije obrazovne, naučne i kulturne institucije i kulturno-istorijske spomenike - umije da analizira privredne potencijale (poljoprivredne, energetske, rudne, turističke...) - umije da vrednuje mogućnost proizvodnje zdrave hrane i robne marke - zna vrste, raspored i položaj industrijskih objekata - umije da vrednuje turističke motive i procjenjuje mogućnosti turističkoga razvoja - zna vrste saobraćaja, pravce i veze sa sušedima.	- diskutuju o demografskim kretanjima i daju mišljenje o demografskim promjenama u narednome periodu - na osnovu različitih izvora klasifikuju naselja, zaključuju o funkcijama i tipovima naselja - rade tabele i klasifikuju određene tipove institucija - sakupljaju, odabiraju različiti materijal (tekstovni i slikovni), izrađuju zidne novine i fotoalbume na temu: <i>Kulturno-istorijski spomenici Crne Gore</i> - gledaju film o privrednim potencijalima Crne Gore - diskutuju o mogućnostima privređivanja i daju mišljenja - na konkretnome primjeru daju mišljenje o proizvodnji zdrave hrane - obrazlažu važnost turizma u privredi Crne Gore - izrađuju grupni rad na teme značaja turizma, mogućnostima turističkoga razvoja i kvaliteta turističke ponude - izrađuju turističke karte, turističke vodiče, izrađuju turističku prezentaciju Crne Gore i svoga kraja - na konkretnim primjerima daju mišljenje o prednostima i nedostacima saobraćajne mreže, predlažu moguća rješenja.		
--	---	--	--

Didaktičke preporuke

Ovo nastavno gradivo treba povezati sa sličnim sadržajima drugih nastavnih predmeta u cilju sagledavanja populacionih problema i izgrađivanja svijesti o neophodnome zajedničkom životu različitih naroda i konfesija.

U obradi sadržaja o naseljima nastavnik/nastavnica treba da ukaže na različite funkcije, tipove i razvoj pojedinih naselja u Crnoj Gori, posebno treba da ukaže na tokove urbanizacije, problem depopulacije sela i njihova demografskog starenja.

U pripremama za ovaj čas učenici/učenice mogu da prikupe odgovarajući materijal o selima u kojima su boravili/boravile, na osnovu kojih mogu istaći sličnosti i razlike, mogućnosti koje selo nudi.

Pri obradi privrede Crne Gore nastavnik/nastavnica treba da insistira da učenici/učenice steknu znanja o razvoju privrede u cjelini i pojedinih privrednih djelatnosti i prirodnoj osnovi razvoja. S obzirom na složenost ove problematike, težište treba da bude na najvažnijim karakteristikama razvoja, teritorijalnog razmještaju, neravnomjernosti razvoja. Nastavnik/nastavnica treba da izbjegava suvoparno nabrojanje.

3. CRNA GORA

3.4 Regionalni pregled

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi / sadržaji	Korelacije
Učenik/učenica treba da: - zna regije Crne Gore - analizira prirodne i društveno-ekonomske osobine Crnogorskoga primorja - analizira prirodne i društveno-ekonomske osobenosti Središnje udoline i dubokoga krša - analizira prirodne i društveno-ekonomske specifičnosti Planinske oblasti - umije da objasni prirodne i društveno-ekonomske osobenosti severoistočne Crne Gore.	Učenici/e: - koristeći prethodna znanja analiziraju podjelu Crne Gore na geografske regije, - posmatraju i komentarišu odgovarajuće TV i video zapise vezane za reljefne oblasti, donose zaključke o uslovima za život, - daju primjere specifičnosti naselja u svakoj od regija, - upoređuju ekonomiju crnogorskih regija i daju svoje mišljenje o mogućnostima umanjenja regionalnih ekonomskih razlika, - daju mišljenje o mogućnostima uticaja turizma kao prioritetne privredne grane na brzi razvoj regija, - izrađuju plakate ili PowerPoint prezentacije značajnih turističkih područja, centara i mjesta Crne Gore, - diskutuju na teme: <i>Ugroženost i</i>	Crnogorsko primorje (Jadranska oblast); Srednja Crna Gora (Središnja udolina i površ dubokog krša); Sjeverna Crna Gora (Planinska oblast, Sjevero-istočna Crna Gora); zaštita prirode.	Geografija: gradivo iz osnovne škole.

zaštita prirode, Potreba održivog razvoja.

Didaktičke preporuke

Crnogorske regije se najbolje mogu upoznati organizovanjem izleta ili kraćih ekskurzija. Na taj način je moguće upoznati najznačajnije prirodne vrijednosti.

Nastavnik/ca treba da planira i posjetu zavičajnom muzeju, arhivima, kulturno-istorijskim spomenicima, planira posjetu privrednim objektima u kojima će učenici/e posmatrati proces proizvodnje.

4. ZAŠTITA PRIRODE

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
Učenik/ca treba da: - Razumije značaj geodiverziteta i biodiverziteta pojam zaštite i unapređivanja životne sredine, - umije da objasni uticaj čovjeka na prostor, - zna izvore i posljedice lokalnog i globalnog zagađenja vazduha, voda, zemljišta, hrane, - obrazlaže važnost pravilnog odlaganja otpada, - umije da objasni pojam održivog razvoja i razumije potrebu za njim. - uočava probleme nekontrolisane eksploatacije dobara i raznih vidova zagađivanja prirode u lokalnoj zajednici.	Učenici/učenice: - koristeći odgovarajući film, literaturu..., analiziraju značaj geodiverziteta i biodiverziteta, zaključuju o mjerama zaštite - identifikuju problem zagađenja voda, vazduha, tla, hrane i na konkretnome primjeru procjenjuju posljedice negativnoga uticaja čovjeka - diskutuju o održivome razvoju, razvoju koji zadovoljava potrebe sadašnjih generacija ne ugrožavajući sposobnost budućih generacija da ostvare isto - rad na terenu – učenici/učenice fotografišu i prikupljaju materijal iz zavičaja o ugroženosti prirode, kartiraju ugroženost u zavičaju - izrađuju plakate, zidne novine i slično - prezentuju pripremljeni materijal.	Geodiverzitet; biodiverzitet; životna sredina; prirodni resursi (ograničeni, neobnovljivi); zagađenje voda, vazduha, zemljišta, hrane; održivi razvoj; mjere zaštite.	Biologija: osnovni pojmovi u ekologiji; ekosistem; životne oblasti; zaštita prirode; ekološki problemi u životnoj sredini. Ekologija: ekološki problemi u životnoj sredini; pojam ekološke ravnoteže; ekosistem; pojam uništavanja i ugrožavanja prirodnih ekosistema; oblici zagađenja voda, zemljišta, hrane, radioaktivnoga zagađenja; pojam uništavanja i ugrožavanja prirodnih ekosistema; izvori i posljedice lokalnoga i globalnoga zagađenja vazduha; efekat staklene bašte; pojava kiselih kiša; zaštita prirode.

Didaktičke preporuke

Nastavnik/nastavnica treba da naglasi međuzavisnost prirode i čovjeka, da ukaže na probleme prećerane eksploatacije pojedinih prirodnih resursa i ističe značaj prirodnih resursa čije su rezerve ograničene i neobnovljive.

Nastavnik/nastavnica treba da ukaže na preventivnu zaštitu kako bi se prirodni resursi racionalno koristili u cilju očuvanja životne sredine i održivoga razvoja.

5. DIDAKTIČKE PREPORUKE

Nastava geografije omogućava kombinaciju tradicionalnih i savremenih načina podučavanja s akcentom na aktivnome učešću učenika/učenica u procesu učenja. Aktivnosti učenika/učenica, predložene u tabelama, samo su smjernica i predstavljaju jedan od mogućih načina kojima se mogu dostići ciljevi učenja. Nastavnik/nastavnica ima autonomiju u planiranju nastave, određivanju broja i tipova časova, izboru nastavnih metoda, oblika rada, sredstava i aktivnosti za svaku nastavnu temu.

Primjena raznovrsnih metoda i oblika rada učiniće nastavu geografije zanimljivijom i intelektualno podsticajnijom. Učenje mora imati smisla za učenika/učenicu. Zato, umjesto insistiranja na pamćenju činjenica, kod učenika/učenica treba razvijati sposobnosti za samostalno korišćenje različitoga vizuelnog i statističkog materijala. Dakle, učenike/učenice treba motivisati da koriste različite izvore znanja, da povezuju sopstvena iskustva i školsko znanje, da samostalno istražuju i uče.

Da bi nastava geografije bila savremenija i lakša, a da se pritom zadrži visok nivo postignuća, umjesto faktografije, akcenat treba staviti na učenje smislenih, međusobno povezanih sadržaja, korisnih za dalje obrazovanje i svakodnevni život.

Da bi se ostvario kvalitet i trajnost stečenih znanja, neophodno je ostvariti korelaciju među različitim nastavnim predmetima. Sama priroda geografije, kao nauke koja predstavlja sintezu i sponu između prirodnih i društvenih nauka, a samim tim podrazumijeva i korišćenje dostignuća drugih nauka, predstavlja idealan model za usvajanje sistema pojmova, što je jedan od osnovnih ciljeva učenja uopšte.

Ne postoji samo jedan model dobrog časa, ali postoje zahtjevi koje treba uvažavati da bi čas bio dobar. Prilikom planiranja časa nastavnik/nastavnica treba da ima na umu cilj (što treba postići časom), koji je najbolji način za to i kojim sredstvima raspolaže. Učenici/učenice treba u najvećoj mjeri da učestvuju u svakoj fazi nastave, treba im dati mogućnost da postavljaju pitanja i tragaju za odgovorima, da rade u grupama i istražuju. U cilju dinamične nastave, bolje motivacije i razvijanja sposobnosti saradnje i komunikacije, pored grupnoga rada, potrebno je organizovati i rad u parovima.

Za nastavu geografije postoji obilje audio i vizuelnoga materijala (počev od karata, globusa, slajdova, pa do raznovrsnoga materijala na internetu i CD-ROM-u). Uloga nastavnika/nastavnice je da učenike/učenice usmjerava da ovaj materijal smisleno koriste. Posebnu pažnju treba posvetiti radu na računaru, prikupljanju podataka i njihovoj prezentaciji.

Učenici/učenice dostići će više nivoe znanja ako im se pruži prilika da stečeno znanje primjenjuju u svakodnevnome životu ili da vrednuju značaj određenih pojava i procesa. Jedna od mogućih aktivnosti za podsticanje razvoja kritičkoga mišljenja jeste argumentovana diskusija. U programu geografije ima mnogo pogodnih tema, o kojima učenici/učenice mogu diskutovati na času.

Terenski rad, posete različitim specijalizovanim institucijama, izleti i ekskurzije, posebno su značajni za usvajanje geografskoga znanja. Terensku nastavu potrebno je pripremiti i povezati s drugim nastavnim predmetima. To su prilike koje omogućavaju učenicima/učenicama da teorijska znanja povežu s praktičnim. Terensku nastavu treba pripremiti i povezati s drugim. Svake školske godine treba planirati najmanje jednu cjelodnevnu tematsku ekskurziju i najmanje dvije kraće terenske vježbe.

Geografski sadržaji pogodni su i za realizovane projektnu nastavu. U toku školske godine učenici/učenice mogu uraditi najmanje jedan projektni rad s temom po sopstvenome izboru. Kroz projektnu nastavu, pored usvajanja određenih znanja, učenici/učenice će vježbati metode i tehnike istraživačkoga rada.

6. KORELACIJE MEĐU PREDMETIMA

Korelacije među predmetima date su u tabelama (4. *Sadržaji i operativni ciljevi predmetnoga programa*).

7. STANDARDI ZNANJA (ISPITNI KATALOG)

1. ZEMLJA I LJUDI

1.1 Stanovništvo i naselja

Nakon ove teme učenik/učenica treba da:

- na osnovu odgovarajućih statističkih podataka, grafikona, dijagrama i dr. analizira kretanje broja stanovnika na Zemlji
- zna da objasni pojam demografske eksplozije
- zna da objasni gustinu naseljenosti, uzroke rijetke i velike gustine naseljenosti
- zna da objasni prirodni priraštaj, prirodni pad i porast stanovništva
- zna posljedice visokoga prirodnog priraštaja
- zna strukture stanovništva (rasnu, vjersku, jezičku...)
- zna objasniti pojam migracija, vrste i njihove uzroke
- zna savremene probleme stanovništva
- zna značaj praćenja podataka o stanovništvu na Zemlji
- zna postanak, razvoj i funkcije naselja
- razumije kretanje urbanih procesa
- upoređuje tradicionalan način života sa životom u velikim metropolama
- zna savremene probleme razvoja naselja svijeta.

1.2 Privreda

Nakon ove teme učenik/učenica treba da:

- zna da objasni privredne djelatnosti
- zna objasniti neravnomjernost razvoja u svijetu, uslove razvoja privrede
- razlikuje privrednu razvijenost pojedinih područja
- zna savremene ekonomsko-geografske probleme svijeta
- zna da objasni pojam globalizacije
- zna pojam održivoga razvoja.

1.3 Međunarodne organizacije

Nakon ove teme učenik/učenica treba da:

- vrednuje značaj najvažnijih organizacija svijeta (UN, EU, NATO, G -7, UNICEF, UNESCO, FAO, UNDP, STO)
- zna da objasni važnost integracijskih procesa u Evropi i svijetu
- zna oblike saradnje Crne Gore s međunarodnim organizacijama.

2. SPECIFIČNE REGIJE SVIJETA

Nakon ove teme učenik/učenica treba da:

- zna osnovne visokoplaninske regije Evrope
- zna osnovne visokoplaninske regije Azije

- zna visokoplaninske regije Afrike
- zna visokoplaninske regije Amerike
- zna nizijske regije Evrope
- zna nizijske regije Azije
- zna nizijske regije Amerike
- zna mediteransku klimatsku regiju
- zna monsunske regije Azije
- zna ekvatorsko-tropske regije Afrike
- zna pustinske regije Afrike
- zna ekvatorsko-tropske regije Amerike
- zna polarne regije Arktika i Antarktika
- zna regiju Sibira
- zna visokorazvijene regije Evrope
- zna visokorazvijene regije Amerike
- zna visokorazvijene regije Afrike, Azije i Australije
- zna turističku regiju evropskoga Mediterana
- zna turističke regije Afrike
- zna turističke regije Amerike.

3. CRNA GORA

3.1 Položaj, veličina, granice, državno uređenje

Nakon ove teme učenik/učenica treba da:

- zna položaj, veličinu i granice Crne Gore
- zna državno uređenje Crne Gore i njena znamenja
- zna formiranje teritorije kroz prošlost.

3.2 Prirodne odlike

Nakon ove teme učenik/učenica treba da:

- zna geološki sastav terena
- zna seizmički hazard Crne Gore
- zna uticaj unutrašnjih sila na formiranje i mjenjanje reljefa
- zna osnovne tipove reljefa i reljefne oblasti
- zna osnovne prirodne karakteristike Jadranske oblasti, Središnje udoline i pojasa dubokoga krša i Planinske oblasti i upoređuje ih međusobno
- zna faktore koji utiču na klimu
- zna klimatske tipove i može vrednovati njihov uticaj na život ljudi i privređivanje
- zna faktore koji utiču na bogatstvo voda

- zna da objasni značaj kopnenih voda i voda Jadranskoga mora
- zna tipove tla i može procijeniti njihov uticaj na proizvodnju
- zna zaštićene lokalitete
- zna nacionalne parkove
- zna objasniti pojam ekološke države
- zna probleme u vezi sa zaštitom životne sredine (zagađenje voda, vazduha, zemljišta) i mjere njihove zaštite.

3.3 Društveno-ekonomske odlike

Nakon ove teme učenik/učenica treba da:

- zna da analizira osnovne demografske odlike (elemente, struktura stanovništva)
- zna vrste, funkcije i tipove naselja
- zna karakteristike urbanih cjelina
- zna najvažnije obrazovne, naučne i kulturne institucije
- zna najvažnije kulturno-istorijske spomenike
- zna privredne potencijale (poljoprivredne, energetske, rudne, turističke...)
- zna mogućnosti za proizvodnju zdrave hrane i robne marke
- zna vrste, raspored i položaj industrijskih objekata
- zna turističke potencijale i može procijeniti mogućnost turističkoga razvoja
- zna vrste saobraćaja, važnije pravce i veze sa susjedima.

3.4 Regionalni pregled

Nakon ove teme učenik/učenica treba da:

- zna regije Crne Gore
- analizira prirodne i društveno-ekonomske osobine Crnogorskoga primorja
- analizira prirodne i društveno-ekonomske osobenosti Središnje udoline i pojasa dubokoga krša
- analizira prirodne i društveno-ekonomske specifičnosti Planinske oblasti.

4. ZAŠTITA PRIRODE

Nakon ove teme učenik/učenica treba da:

- zna značaj geodiverziteta i biodiverziteta i njihovu zaštitu
- razumije uticaj čovjeka na prostor
- objašnjavaju pojam uništavanja i ugrožavanja prirodnih ekosistema
- zna izvore i posljedice globalnoga zagađenja vazduha, voda, zemljišta, hrane
- zna važnost pravilnoga odlaganja otpada
- zna pojam održivoga razvoja i razumije njegovu potrebu
- zna probleme nekontrolisane eksploatacije dobara i raznih vidova zagađivanja prirode u lokalnoj zajednici.

8. NAČINI PROVJERAVANJA ZNANJA I OCJENJIVANJA

Veliki značaj školskoga ocjenjivanja i obilježje kontroverzi koje ga prate ukazuju na veliku odgovornost (pored ekspertskih institucija) onih koji u školi odlučuju o ocjenjivanju i sprovode ocjenjivanje. Ocjenjivanje nastavnika/nastavnicu, kao osobu i kao stručnjaka, dovodi u najneposredniji kontakt sa svakim/svakom učenikom/učenicom. Zato je veoma važna uloga nastavnika/nastavnice kao procjenjivača, evaluatora u nastavnome procesu, a ona između ostaloga obuhvata:

- ocjenjivanje i sve vrste intervencija koje daju povratnu informaciju o uspješnosti procesa učenja
- primjenu različitih oblika ocjenjivanja i provjeravanja znanja
- sve vrste verbalnih i neverbalnih odobravanja ili neodobravanja učeničkoga rada
- analiziranje individualnoga postignuća učenika/učenice u odnosu na njegove/njene sposobnosti, radne navike, motivaciju...

Od načina nastavnikova/nastavničina vrednovanja znanja zavisi hoće li znanje ostati na nivou reprodukcije ili će učenici/učenice učiti s razumijevanjem i nastojati da stečeno znanje primjenjuju.

Ako nastavnik/nastavnica dobro postavi tri osnovne pedagoške funkcije ocjenjivanja: informativnu, evaluativnu i instruktivnu, razviće se još dvije veoma važne psihološke funkcije: motivaciona i razvojna. Dakle, ocjenjivanje se ne smije vezivati samo za utvrđivanje konačnih ocjena, nego se više koristi kao sredstvo praćenja toka nastavnoga procesa. Ocjenjivanje treba bazirati na definisanim standardima znanja.

Provjeravanje i ocjenjivanje znanja treba sprovoditi usmeno i pismeno. S obzirom na to da oba oblika ocjenjivanja imaju prednosti i nedostatke, najbolja je njihova kombinacija. Kad je riječ o pismenoj provjeri, najbolje je koristiti testove znanja koji obuhvataju sve nivoe zahtjevnosti. Uz to, prilikom praćenja i ocjenjivanja učeničkoga rada, treba uzeti u obzir ocjene zadataka, vježbi, izlaganja seminarskih radova, zbirki, produkata aktivnosti na času ili terenskome radu...

Prilikom provjere znanja, učenicima/učenicama treba omogućiti da koriste ona pomagala (različite vrste karata, grafičke prikaze...) pomoću kojih će pokazati svoje znanje. Samo uz krajnju promišljenost i s aspekta funkcionalne vrijednosti, prilikom ocjenjivanja mogu se koristiti nijeme karte.

9. RESURSI ZA REALIZACIJU NASTAVE

9.1 Materijalni uslovi, standardi i normativi

Za kvalitetno i efikasno izvođenje nastave geografije neophodna je specijalizovana geografska učionica. U učionici na raspolaganju moraju biti različiti udžbenici i materijalna sredstva, didaktička pomagala i audio-vizuelna sredstva. Radi upotrebe audio-vizuelnih sredstava učionica treba da ima mogućnost zamračivanja.

Osnovno pomoćno sredstvo u nastavi geografije jesu karte. Učionica mora imati kompletne zidnih karata, i to:

- karte svijeta (fizičko-geografska, tematska)
- karte kontinenata (fizičko-geografske, tematske)
- karte pojedinih regija Evrope
- karte Crne Gore (fizičko-geografske, tematske)
- određene reljefne karte.

Zidne karte moraju imati dimenzije najmanje 100 x 120cm. Pored karata učionice moraju biti opremljene globusima. Potrebna audio-vizuelna sredstva su:

- grafoskop
- episkop
- dija projektor
- televizor s optimalnom veličinom ekrana
- videokamera
- videorikorder
- fotoapar
- kasetofon
- kompjuter s mogućnošću upotrebe disketa i s priključkom na internet.

Kabineti treba da budu opremljeni i različitim modelima, fotografijama, videokasetama s odgovarajućim filmovima, TV-emisijama, čart-tablom, projekcionim platnom, folijama, makazama, skalpelom, hamer papirom, papirom u boji, stalcima za karte, olovkama u boji...

U učionici/kabinetu nastavnik/nastavnica treba da ima na raspolaganju odgovarajuću literaturu i udžbenike, odgovarajuće priručnike, radne sveske, zbirke zadataka, geografske atlase te ormare za čuvanje nastavnih sredstava.

Za izvođenje terenskoga rada i ekskurzija potrebna su odgovarajuća pomagala, kao što su termometri za vazduh, vodu i zemljište, barometar, metar-pantljičke, bidoni za vodu, lopata na rasklapanje, štoperice, lakmus papir, kompas, mjerač padavina, mjerač vjetrova, topografske karte, kurvimetar, planove kraja gdje se terenski rad izvodi.

9.2 Okvirni spisak literature i drugih izvora

Preporučena literatura za učenike/učenice:

1. Grupa autora: *Geografski atlas za srednju školu*
2. *Enciklopedija znanja – Gdje*, Mladinska knjiga, Ljubljana – Zagreb, 1990.
3. *Ilustrovana enciklopedija, Vasiona*, „Zmaj”, Novi Sad, 2001.
4. Popularna literatura (časopisi „Gea”, „Zemlja i ljudi”, „National Geographic”)
5. *Veliki atlas životinja*, TKPP Evro, Beograd, 1991.

Preporučena literatura za nastavnike/nastavnice:

1. Radojičić, B.: *Geografija Crne Gore – društvena osnova i regije*, DANU, 2002.
2. Radojičić, B.: *Vode Crne Gore*, Institut za geografiju Filozofskog fakulteta, Nikšić, 2005.
3. Radojičić, B.: *Opština Nikšić*, Filozofski fakultet, Nikšić, 2010.
4. Radović, M.: *Turistička geografija Crne Gore*, Bar – Kotor, 2010.
5. Bakić, R.: *Gornje Polimlje – priroda, stanovništvo i naselja*, Geografski institut, Filozofski fakultet i IK „Komovi”, Nikšić – Andrijevića, 2005.
6. Bakić, R.: *Opšta demogeografija*, Institut za geografiju Filozofskog fakulteta, Nikšić, 2006.
7. Bakić, R. Doderović, M.: *Pomorska geografija*, Institut za geografiju Filozofskog fakulteta, Nikšić, 2005.
8. Bakić, R., Mijanović, D.: *Stanovništvo Crne Gore u drugoj polovini XX vijeka*, Institut za geografiju Filozofskog fakulteta, Nikšić, 2008.
9. Doderović, M., Ivanović, Z.: *Okeanografija – geografski aspekt*, Institut za geografiju Filozofskog fakulteta, Nikšić, 2008.

10. Doderović, M.: *Okeanija*, Institut za geografiju Filozofskog fakulteta, Nikšić, 2010.
11. Doderović, M.: *Antarktik*, Institut za geografiju Filozofskog fakulteta, Nikšić, 2010.
12. Doderović, M.: *Srednja Amerika*, Institut za geografiju Filozofskog fakulteta, Nikšić, 2011.
13. Bakić R., Popović, S., Radojčić, B., Burić, M., Kasalica, S., Ivanović, Z., Vukotić, M.: *Geografija Crne Gore*, „Univerzitetska riječ“, Nikšić, 1991.
14. Burić, M.: *Geografsko-istorijski atlas Crne Gore*, Institut za geografiju, Nikšić, 2002.
15. Burić, M.: *Životne sredine, veličine i jedinice mjere*, Međunarodni institut za ekologiju i zdravlje čovjeka, Podgorica, 1996.
16. Davidović, R.: *Regionalna geografija*, PMF – Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad, 1999.
17. Davidović, R.: *Regionalna geografija* knj. 2, PMF – Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad 2000.
18. *Enciklopedijski geografski leksikon Jugoslavije*, „Svjetlost“, Sarajevo, 1990.
19. Ivkov, A.: *Metodički priručnik za nastavu geografije*, PMF – Departman za geografiju, Novi Sad, 2000.
20. Kartal, P., Radović, M.: *Geografski prostor Crne Gore - Geografija plus*, Unireks, Podgorica, 2002.
21. Kasalica, S.: *Sjeverna Crna Gora*, Unireks, Nikšić, 1998.
22. Nedeljković, M.: *Leksikon naroda svijeta*, Srpska književna zadruga, Beograd, 2001.
23. Radojčić, B.: *Geografija Crne Gore – prirodna osnova*, Unireks, Nikšić, 1996.
24. Rudić, V.: *Metodika nastave geografije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1978.
25. Statistički godišnjaci
26. Stefanović, M.: *Afrika, sjaj i tama*, BMG, Beograd, 1999.
27. Vlahović P.: *Narodi i etničke zajednice svijeta*, Vuk Karadžić, Beograd, 1984.

Napomena: Nastavnici/nastavnice mogu dopuniti literaturu i preporučiti korišćenje drugih izvora u cilju aktuelizacije nastave, zbog novih dostignuća i znanja za potrebe zadovoljenja interesa lokalne zajednice, interesa učenika/učenica i interesa socijalnih partnera.

Pojedini udžbenici biće preporučeni od strane Ministarstva prosvjete.

10. PROFIL I STRUČNA SPREMA NASTAVNIKA/NASTAVNICA I STRUČNIH SARADNIKA/SARADNICA

Nastavu geografije u srednjoj stručnoj školi mogu izvoditi: profesor/profesorka geografije, diplomirani geograf/geografkinja, profesor/profesorka istorije i geografije (240 ECTS). Pored odgovarajućega inicijalnog obrazovanja, potrebno je da nastavnik/nastavnica radi na kontinuiranom usavršavanju u cilju sticanja didaktičkih, metodičkih i drugih znanja (simpozijumi, seminari i dr.).